

Bjørner Rudiløkken

Nedskriverens navn	Gunnar Rudi
Adresse	Dovre.
Fødselsår	1930
Fødested	Dovre

Er det egne opplevelser som skildres? Nei

Fortellerens navn:	Bjørner Rudiløkken, småbruker og pensjonert jernbanearbeider
Adresse:	Dovre
Fødselsår:	1891
Fødested:	Dovre

Min far Ola Grindstuen, var født og oppvokset på husmannsbruket Grindstuen på Sel og flyttet hit til Dovre i 1880-årene. Han giftet seg og flyttet til Rudiløkken øvre (nå kalt nordre) og ble husmann under Peder Tallerås på Rudi. Jeg kjenner ingenting til fars foreldre og er ikke engang sikker på hvor barndomshjemmet hans lå.

Mor het Ragnhild. Hun var født i 1864 og var fem år yngre enn far. Hennes far het Hans Skraudal født på bruket Engen, og moren Brit. De var husmannsfolk under Arnegard. Før mor giftet seg, hadde hun tjent på forskjellige gårder i bygden.

Til sammen har vi vært 10 søsken: Hans, Ola, Bjørner, Ingrid, Mattias, Hanna, Håkon, Simen, Einar og en liten gutt som døde uten å ha fått noe navn.

Hans kjøpte Rudiløkken søndre og ble banevokter. Simen ble lokomotivpusser og Einar jernbanearbeider og småbruker. Mattias og Håkon døde under spanskesyken, og Ola døde året etter av de mèn han hadde pådratt seg under denne epidemien. Ingrid er gift med en banevokter, og Hanna døde noen uker gammel.

Mattias var gift, og hans kone døde også under Spanskesyken. De etterlot seg to gutter – Sigmund og Ola - som far og mor måtte adoptere og oppdra som sine egne barn. Sigmund døde for 10 år siden av tuberkulose, mens Ola lever og har arbeidet på den samme gården i en årrekke.

Jordveien på Rudiløkken var 14 mål (dekar), men dette var ikke dyrket mark i min barndomstid.

Av korn dyrket vi 4 – 5 tønner – ja stundom mindre. Dette var bare bygg. Far avlet ikke poteter her til å begynne med, og det gjorde heller ikke de andre husmennene i nabolaget. Det var nemlig den alminnelige mening at poteter ikke kunne vokse på vestsiden av Lågen, der de fleste husmannsbrukene lå. Husmennene fikk vanligvis sette poteter på en liten bit av husbondens potetåker, og de fikk også poteter som betaling når de hjalp husbonden med opptagningen om høsten. - En liten nepeåker hadde vi derimot. Der dyrket vi såkalte “skål-neper”; disse var flate og vide, hadde gul farve og blått skall. Nå er det visst ikke mange som dyrker skål-neper i bygden. Potetene var såkalte “gris-poteter” (langpoteter). Navnet henspiller vel på potetens form, som kan minne om en grisunge.

Besetningen bestod som regel av to kyr, en kalv og et ungnaut, to-tre geiter, et par sauer og stundom gris. Vi tok av og til på oss å fø en ku eller geiter for husbonden eller andre. (Tidligere hadde husmannen på Rudiløkken visstnok hatt plikt på seg til å vinterfore en ku for husbonden.)

Jeg kan dessverre ikke huske hvor stor betaling vi fikk for vinterforing av krøtter.

Hver høst solgte vi et ungnaut, men dette måtte vi føre til ut på etterjulsvinteren. Først da kom fehandleren og hentet det.

Hele sommeren måtte vi gå og rispe lauv til vinterfôr. Dette ble først tørket på bakken, siden satt i stål inne i løen.

Av annet tilleggsfôr hadde vi hvert år 20 – 30 store kjelkelass med fjellmose. Vi hadde i begynnelsen bare lov til å sanke mosen vår i Jetta – fjellet på vestsiden av bygden, men senere lempet husbonden på dette forbudet slik at vi gikk over til å hente mosen inne i Østfjellet, der den var mye bedre. Om vårene gravde vi kveke i åkrene på husbondsgården. Dette var et kraftig fôr. Vi hadde ingen beiterett – hverken for kyr eller andre husdyr, – på husbondens eiendom.

Krøtterne beitet for det meste langsetter riksveien.

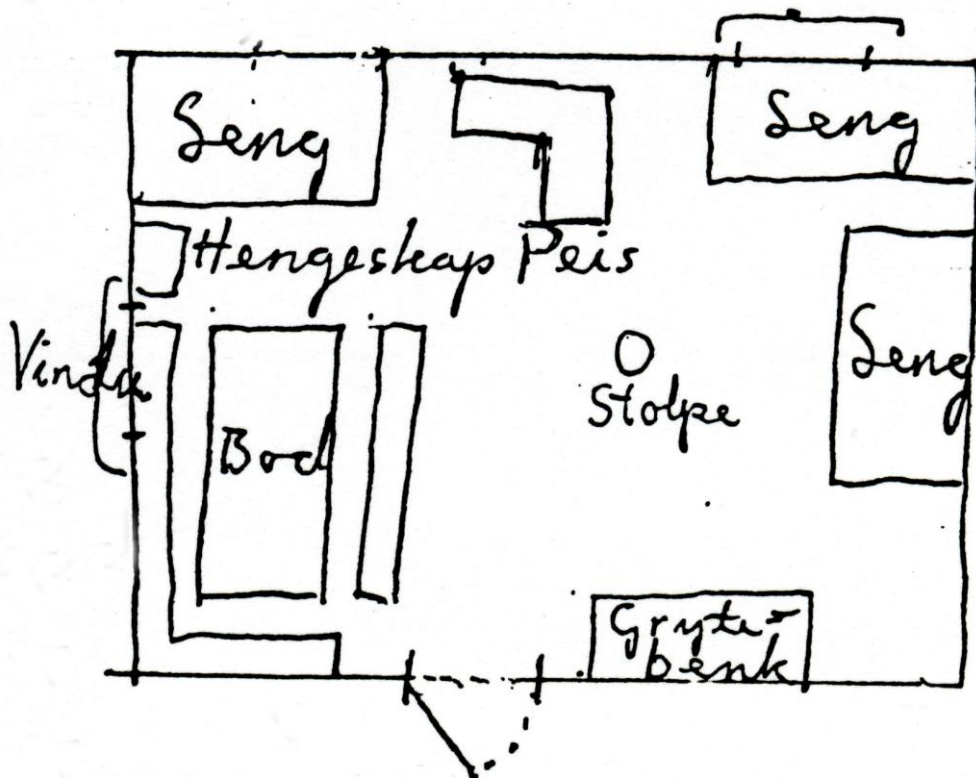
Ved måtte vi ta i en skogteig som husbonden eide langt inne i Jønndalen – en sidedal til hoveddalføret. Det er nok bort i mot $\frac{1}{2}$ mil dit. Gjerdefang og virke til husreparasjoner fikk vi derimot etter utvising i husbondskogen i nærheten av bruket. Andre rettigheter hadde vi ikke. Husene på bruket var husbondens eiendom. Far var imidlertid forpliktet til å holde dem ved like.

Av uthus fantes det to løer, fjøs og en liten melkebu. Det sistnevnte huset – som hadde en grunnflate på maksimum $(2 \times 3)\text{m}^2$ – hadde tidligere vært våningshus. Vi fikk i senere tid bygget en ny melkebu, og da ble den gamle flyttet og omdannet til eldhus. De andre husene er revet.

Unntatt den ene løen var de alle laftet.

Far kjøpte bruket i 1909, og jeg overtok det i 1928. I 1932 fik jeg kjøpt et jordstykke på 9 dekar i tillegg til den tidligere jordveien, slik at jeg i dag har et bruk på ca 23 mål (dekar). Dessuten har jeg noen mål skog.

Stuen var omtrent 4,5 m lang og 3,5 m bred og hadde bare ett rom. Taket var avstivet med et tømret røste på midten, båret av en stolpe. Stuen hadde 2 vinduer – plassert som vist på fig. (Avtegnet i papireksemplar.) Peisen var plassert midt på den ene langveggen, midt i mot utgangsdøren. Inventaret bestod av tre senger, bord med veggfaste benker og ”bordskrakk, grytebenk med ”tallerkenrekke” (dvs. tallerkenhylle) over og et hengeskap. Vegger, tak og gulv var umalt, og det fantes hverken bilder, blomster eller gardiner i stuen.

Sengene var korte og brede. De måtte gi plass både for to og tre. En del av barna sov også i karmen som om dagen stod under sengene.

Av sengeutstyret kan nevnes underdyner fylt med rughalm eller starr, puter (kalt hovlag) fylt med filler og skinnfeller. Lakner (kalt bløyer) ble ikke brukt hos husmenn.

Til matlagingen bruktes malmgryter og stekepanner, og dekketøyet bestod for det meste av trefat og treboller. Kaffekopper hadde vi imidlertid. Skjeene var laget av bein eller horn og knivene var hjemmesmidde saker med støpte messingskaft. Gafler ble ikke brukt.

Mor forsøkte nok på en måte å holde faste måltider, men da hun ofte var borte på arbeide, måtte en nok spise etter som det falt seg. Vi manglet aldri mat i huset og led ingen sult. Men maten vi brukte var enkel og ensidig, noe en ikke tok så nøye i min barndom.

Graut, flatbrød, smør, skjørst, melk og poteter utgjorde den viktigste delen av kostholdet. Til middagsmat bruktes sild, grynsodd, lutefisk og – når en hadde det – kokt kjøtt og flesk (kalt ”kål”). Vi fikk mye matvarer fra husbondsgården, særlig mel og poteter. Hvorledes prisene for disse varene ble beregnet, skal jeg ikke kunne si. – Når mor hadde hjulpet husbondsfolkene i slaktingen, hendte det at hun kom hjem med ferskt kjøtt. – Vi mottok ingen støtte utenfra, det være seg fra private, eller kommunen.

Far hadde alltid kosten hos husbonden når han arbeidet på gården hans. Kostholdet der var nok betraktelig bedre enn hjemme.

Alle klær var av hjemmевirkede tøy. Mor spant, strikket og vevde vadmél. Far og vi guttene brukte brok med ”lokk” (klaff) bak. Av undertøy hadde vi bare skjorte. Om vinteren brukte vi

snøsokker, men noe yttertøy eide vi aldri. Vi fikk ett par nye sko i året, laget av lær som far hadde kjøpt. Skomakeren arbeidet hjemme i stuen hos oss.

Mor og far eide helgeklær som ble brukt ved kirken og i ”lag”. Vi barna hadde også litt bedre klær til skolebruk. Det hendte at vi kunne få ett og annet avlagt plagg fra husbondsgården.

Det var visstnok fastsatt en viss avgift som far skulle svare for bruket, men jeg kan ikke huske å ha hørt hvor stor den skulle være. Far gikk året rundt i arbeide på husbondsgården, noe han sannsynligvis var forpliktet til. Leien ble vel da avskrevet på årslønnen hans. Dessverre vet jeg heller ingenting om størrelsen på denne. Men far fikk så å si utelukkende matvarer i betaling. Penger var en sjeldenhet. Siden han hverken kunne lese, skrive, eller regne, ble han et lett bytte for husbondens vilkårlige behandling. Det ble husbondens sak å holde regnskap med arbeidsdager og lønn, og noe årsoppgjør ble ikke gitt. Far tok ut matvarer på lønnen sin etter som han trengte dette. Husbonden stelte det nok slik at far som regel var på etterskudd med arbeide.

Arbeidsdagen varte fra kl. 6 om morgenen til kl. 8 om kvelden året rundt, – ja, i onnetidene kunne den bli adskillig lenger. Far deltok i alt forefallende arbeide på husbondsgården: Pløying, slått, skurd, tresking, skogskjøring osv. Måltidene var ”Mårgåkaffe” før en tok fatt på dagens arbeide, ”mårgåverd” (fra kl. 8 til 9), dugurd (11 – ½ 1), non, (4-5), kveldsverd kl. 8. Midt i hver økt ble det holdt en kortere hvilestund.

Det fantes ingen fast tjenestekar på Rudi, men Peder Tallerås (husbonden) leide mange dagarbeidere i årets travleste sesonger. Far hadde liksom ledelsen over det andre arbeidsfolket når ikke husbonden selv var til stede, i slåttongen var han således ”fyrikar”, den mannen som gikk først i slåtteteigen.

For en stor del ble det bare om kveldene at far fikk anledning til å arbeide hjemme. Han tok seg også fri én og annen dag etter avtale med husbonden, men noen fridag i hver uke hadde han ikke. Én dag for året hadde far rett til å låne gratis våronnhester og redskap hos husbonden.

Det hendte bare en sjelden gang at far arbeidet for andre enn husbonden, for han hadde jo fast arbeide hos denne året rundt.

Mor hadde ingen arbeidsplikt ovenfor husbonden. Men hun var likevel svært ofte i arbeide på husbondsgården og holdt seg rede til å komme dit når hun ble tilkalt. I slike tilfelle pleide husmoren å henge en hvit ”bløye” (laken) ut gjennom låvegluggen. Denne vendte mot husmannsbruket, slik at mor lett kunne oppfatte signalet.

Både i slåttonn og skurdonn var mor på husbondsgården; hun høyet og skar. Dessuten ble hun vanligvis budsendt til bakst, slakting, klesvask og sauklipping. Som far fikk hun betaling i matvarer, og arbeidsdagens lengde var den samme, – eller i hvert fall ikke mye kortere. De minste barna tok hun med seg på arbeidet, mens de større fikk greie seg på egen hånd. Mor fikk oppgjør etter endt arbeide.

Leilighetsvis kunne mor også arbeide på andre gårder i nabolaget, men det gjaldt liksom som for en uskreven lov at husbonden hadde førsteretten til hennes arbeidskraft.

Far skulle visstnok ha en skreven kontrakt med husbonden. Men jeg kjenner ikke nærmere til denne, og kan således ikke si om den var tinglyst. Bruket hadde far imidlertid på livstid så sant han oppfylte sine forpliktelser. Hvorledes sakene ville komme til å utvikle seg i tilfelle kontraktbrudd, kan jeg vanskelig svare på. Heller ikke vet jeg om kontrakten inneholdt noen erstatningsbestemmelse.

Mine foreldre ble bedt i alle ”lag” på Rudi, både bryllup og gravøl. Men husbonden holdt aldri noen sammenkomster spesielt for arbeidsfolket sitt. Slåttegraut fikk arbeidsfolket likevel alltid, både hjemme på gården og på seteren. Stundom ble det også servert skurdgraut. Siden

husmannskonene ofte hadde små barn med seg når de arbeidet for husbonden, fikk også de små nyte godt av rømmegrøten. Bearlaget var vi ikke med i.

Her i Dovre har det hersket adskillelig standsforskjell, om enn mindre enn i nabobygden Vågå. Peder Tallerås på Rudi gikk sjelden med i arbeidet på gården. Som regel holdt han bare øye med arbeidsfolket sitt og dyrket interesser utenom gårdsbruket. Men det var bare ett bordhold på Rudi. Husbonden holdt ikke gravøl etter en husmann. Utgiftene til dette måtte nok den avdødes familie selv dekke. Husbondsfolket deltok imidlertid i gravølet.

Enken etter en husmann fikk i alminnelighet bare bli sittende på bruket dersom hun greide å svare den fastsatte leie, og husbonden påtok seg ingen forsørgelsesbyrde verken med hensyn til henne eller eventuelle småbarn.

Jeg har gått på syvårig todelt folkeskole. Undervisningen ble en del forstyrret fordi lærerpersonalet vekslet.

I fritiden måtte jeg skaffe ved og vann til huset, dra hjem mose fra fjellet og utføre annet arbeide hjemme. Men noe lek ble det jo også tid til. Om vintrene var det skiene som skaffet oss barn adspredelse, selv om disse ikke var noen praktgjenstander. Sommerstid slo vi ball, lekte gjemsel og andre leker.

Jeg har ikke gått på noen skole etter konfirmasjonen, for jeg måtte ut i arbeidslivet med en gang. Til konfirmasjonsdagen skaffet mine foreldre meg nye klær – en gave jeg ble svært glad for. Mitt første arbeide utenfor hjemmet var å følge mor i slått og skurd på husbondsgården. Jeg kan ikke huske at jeg fikk annen betaling for dette enn kosten. I konfirmasjonsalderen arbeidet jeg en ukes tid hos en småbonde i nabolaget. Daglønnen var da 20 øre og kosten, Jeg syntes at bonden var så knuslete med betalingen at jeg gav pokker i å komme til han etter endt arbeidsuke.

Vinteren etter konfirmasjonen tjente jeg hos Simen Tallerås, og derpå var jeg to år hos hans nabo Trond Tallerås. Grunnen til at jeg skiftet tjeneste var at Trond Tallerås kom sin nabo i forkjøpet med å feste meg. Daglønnen var 40 øre + kost og fulle klær. Begge steder hadde jeg rom i et våningshus, og kostholdet var upåklagelig. Noen fridager ble det derimot aldri tale om.

I 18 års alderen begynte jeg som anleggsarbeider ved Otta – Dombåsbanen og siden ved Dovrebanen. Etter at jernbanen ble åpnet, kom jeg inn ved denne som ekstra-arbeider og til slutt som fast linjearbeider. Jeg sluttet i tjenesten 65 år gammel og fikk da pensjon.

Av festligheter i ungdomsårene må jeg særlig nevne de såkalte tøres-lagene. Disse ble holdt sommerstid rundt omkring i husmannsstuene. Gjestene betalte en tiøre, fikk så mat og kaffe (somme steder to ganger) og kunne danse hele natten om de ville. En samlet sammen noen øre ekstra til spillemannen.

Vinterstid ble det holdt beballer på gårdene, og til disse hendte det også at husmanns ungdommen ble bedt.

Jeg har selv aldri vært husmann.

Det er bare få foreninger som har fanget min interesse. Som jernbanearbeider har jeg vært med i LO. En del år stod jeg også tilsluttet Dovre Arbeiderlag. Jeg kan ikke huske noen saker som spesielt har opptatt meg, Noen hobby utenom arbeidet har jeg heller aldri hatt.

I 1929 ble jeg gift med Signe Brun fra Sel. Hun hadde i sin ungdom tjent på flere gårder i hjembygden. Vi holdt et lite bryllup her på Rudiløkken.

Signe og jeg fikk tre sønner i vårt ekteskap: Ola, Odd og Ragnar. Odd er for tiden bosatt i Oslo, de andre har arbeide i Dovre.

Heldigvis har jeg aldri vært arbeidsløs, og økonomien har derfor holdt seg noenlunde bra.